



## СОЛИҚ ТЎЛОВЧИЛАР ФАОЛИЯТИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ АМАЛИЁТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

**Исмаилов Бобир Саломович**

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

**Аннотация.** Мақолада солиқ органлари контрагентларни текшириш ва солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилиш амалиётини такомиллаштириш орқали уларнинг мумкин бўлган солиқ тўлашдан бўйин товлаш ҳолатларини аниқлаш, адолатли ва адолатли солиққа тортишни таъминлаш ва пировардида солиқ тизимининг умумий самарадорлигига ҳисса қўшиш имкониятларини ошириши мумкин. Кўп ҳолларда солиқ тўловчилар нотўғри ёки тўлиқ бўлмаган маълумотларни тақдим этишлари мумкин, бу эса солиқ органларига операцияларнинг ҳақиқийлигини текширишни ва солиқдан бўйин товлашнинг мумкин бўлган схемаларини аниқлашни қийинлаштиради. Ушбу муаммоларни ҳал қилиш контрагентларни текшириш ва солиқ мониторингида иштирок этиши солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилиш амалиётини такомиллаштириш бўйича чора-тадбирларни амалга оширишни талаб қилади.

**Калит сўзлар:** солиқ, бюджет сиёсати, бюджет, солиқ маъмурчилиги, контрагентларни текшириш, мониторинг, фаолият, солиқ тўловчилар, тадбиркорлик субъектлари, солиқ ҳисоботи, солиқ тушумлари, солиқ имтиёзлари, солиқ ставкаси.

## ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАКТИКИ КОНТРОЛЯ ЗА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ НАЛОГОПЛАТЕЛЬЩИКОВ

**Исмаилов Бобир Саломович**

Ташкентский государственный экономический университет

**Аннотация.** В статье указано, что налоговые органы могут улучшить свои возможности по выявлению возможного уклонения от уплаты налогов, обеспечить справедливое и равноправное налогообложение и в конечном итоге способствовать общей эффективности налоговой системы за счет совершенствования практики контроля за деятельностью контрагентов и налогоплательщиков. Во многих случаях налогоплательщики могут предоставлять неверную или неполную информацию, что затрудняет налоговым органам проверку подлинности операций и выявление возможных схем уклонения от уплаты налогов. Решение этих проблем требует реализации мероприятий по совершенствованию практики контроля за деятельностью налогоплательщиков, участие которых в проверках контрагентов и налоговом контроле.

**Ключевые слова:** налог, бюджетная политика, бюджет, налоговое администрирование, проверка контрагентов, мониторинг, деятельность, налогоплательщики, хозяйствующие субъекты, налоговая отчетность, налоговые поступления, налоговые льготы, налоговая ставка.

## ISSUES OF IMPROVING THE PRACTICE OF MONITORING THE ACTIVITIES OF TAXPAYERS

**Ismailov Bobir Salomovich**

Tashkent State University of Economics

**Abstract.** *The article states that tax authorities can improve their ability to detect possible tax evasion, ensure fair and equitable taxation, and ultimately contribute to the overall efficiency of the tax system by improving the practice of monitoring counterparties and taxpayers' activities. In many cases, taxpayers may provide incorrect or incomplete information, which makes it difficult for tax authorities to verify the authenticity of transactions and identify possible tax evasion schemes. Solving these problems requires the implementation of measures to improve the practice of monitoring the activities of taxpayers, whose participation in the audit of counterparties and tax monitoring.*

**Key words:** *tax, budget policy, budget, tax administration, checking of counterparties, monitoring, activity, taxpayers, business entities, tax reporting, tax revenues, tax benefits, tax rate.*

**Кириш.**

Контрагентларни текшириш ва солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилиш амалиёти солиқ қонунчилигига риоя этилишини таъминлаш ва солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олишда ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Ушбу мақолада контрагентларни текшириш ва солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилиш амалиёти билан боғлиқ асосий масалаларни ўрганади ва ушбу амалиётни такомиллаштириш муҳимлигини таъкидлайди. Бундан ташқари, солиқ органлари томонидан олдинги йил учун даромадлари йиллик молиявий ҳисобот маълумотларига кўра камида беш миллиард сўмни ташкил этган юридик шахсларда солиқ мониторингини ўтказиш тартибини такомиллаштириш янада кучайди. Солиқ органлари контрагентларни текшириш ва солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилиш амалиётини такомиллаштириш орқали уларнинг мумкин бўлган солиқ тўлашдан бўйин товлаш ҳолатларини аниқлаш, адолатли ва адолатли солиққа тортишни таъминлаш ва пировардида солиқ тизимининг умумий самарадорлигига ҳисса қўшиш имкониятларини ошириши мумкин.

**Адабиётлар шарҳи.**

Мавзу доирасида асосий ўрганилувчи солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилишда нисбатан берилган таърифларга батафсил тўхталсак.

Кофлер, Кашириналар (2017) солиқ назоратини солиқ тизими фаолиятининг муҳим шарти солиқ текширувлари орқали амалга ошириладиган самарали механизм деб ҳисоблайди. Ушбу олимларнинг ёндошувида “солиқ текшируви солиқ органининг солиқлар ва бюджетга бошқа мажбурий тўловларнинг тўғри ҳисобланиши, ўз вақтида ва тўлиқ тўланиши (ўтказилиши) устидан назорат ҳаракати, бу жараёнда солиқ назорати натижасида олинган ҳақиқий маълумотлар солиқ органларига тақдим этилган солиқ декларацияси маълумотлари билан таққосланадиган иқтисодий механизмдир. Шестакованинг (2018) илмий қарашлари бу борада анчайин ўз аҳамиятига эга. Ушбу олим солиқ назоратига таъриф бериб уни: “солиқ интизомига риоя этилишини текшириш, солиқ ҳуқуқбузарликларининг максимал сонини аниқлаш ва профилактика чораларини кўриш имконини берувчи техника ва усулларни ўз ичига олган солиқ қонунчилигининг бажарилишини назорат қилиш соҳасидаги ваколатли давлат органларининг махсус, профилли ҳаракатлари мажмуидир”. Рискларни бошқариш жараёни (Compliance Risk Management process): Солиққа риоя қилиш хавфини мунтазам равишда аниқлаш, баҳолаш, тартиблаш ва даволаш бўйича тизимли жараён (Guide, 2006). Курбанов, Ғаффоров (2020) ўз тадқиқотларида: “Янги таҳрирдаги Солиқ кодексида, солиқ назорати ўтказишнинг янги тартиби жорий этилмоқда, у солиқ органларига камерал, жойига чиққан ҳолда текшириш ва солиқ аудитини ваколатли орган билан келишилмасдан таҳлика-таҳлил дастури асосида амалга ошириш ҳуқуқини беради”. Иқтисодий жараёнларнинг хилма-хиллиги иқтисодий хавфлар турларининг хилма-хиллигини белгилайди. Иқтисодий фаолият соҳасига гуруҳлаш мезонларини қўллаган ҳолда улар тижорат, молиявий, банк, суғурта таваккалчиликлари ва бошқаларни аниқлайдилар. Ҳозирги кунда илмий ва амалий фаолиятда улар мустақил равишда иқтисодий хатарлар сифатида солиқ хатарлари ҳақида кўпроқ гапира бошладилар. Асар муаллифлари ҳам иқтисодчилар, ҳам юристлардир (Шекин, 2007).

Покровский (2011) кўриб чиқиш учун хавфнинг таркибий хусусиятларини таклиф қилади: хавф, хавфга мойиллик, хавфга сезгирлик (заифлик), бошқа хавф-хатарлар билан ўзаро таъсир қилиш, хавф ҳақида мавжуд маълумотлар, хавф миқдори, хавф билан боғлиқ харажатлар (харажатлар), ўзига хослик хавфлар. Логинова (2006) корхона хатарлари турларини иқтисодий фаолият соҳалари бўйича таснифлайди, ташқи ва ички муҳит корхона билан боғлиқ хавфларни таъкидлайди. Ташқи муҳитнинг хавфларига иқтисодий, сиёсий, экологик, бозор, саноат; ички муҳит хавфларига - ишлаб чиқариш, менежмент, маркетинг ва логистика, молиявий, инвестиция, инновацион, экологик ва иқтисодий. Жумладан, шведиялик иқтисодчи олим Бескер (2004) томонидан хуфиёна иқтисодиётнинг ўзига хослиги, норасмий иқтисодиёт бозор иқтисодиётининг назорат қилиб бўлмайдиган қисми эканлиги таъкидланиб, улар рағбатлантиришнинг бошқа шакллари асосан товарлар ишлаб чиқаришлари ва хизматлар кўрсатишларини маълум қилган.

Богданова (2013) суд қарорлари учун солиқ таваккалчилигининг беш таснифини таклиф этади:

- иқтисодий асослилик: қарам контрагентлар ёки компаниялар гуруҳининг фаолияти;
- иқтисодий имкониятдан маҳрум бўлган операцияларни амалга ошириш; компаниянинг харажатлари тегишли фаолиятни амалга оширишга ва даромад олишга йўналтирилмаган;
- тегишли текшириш: солиқ имтиёзларини асоссиз деб тан олиш; контрагентларни текширишнинг йўқлиги;
- бизнес мақсади: солиқ имтиёзларини бизнес мотивларидан маҳрум бўлган операциялар натижасида асоссиз деб тан олиш;
- битим нархи: бозорга мос бўлмаган нархларда битимлар; солиқ базасини имтиёзли компанияларга ўтказиш. Трансакцион битим тузиш усуллари: солиқ тўловчи ўзаро боғлиқ бўлган бир қатор битим лар тузиш орқали солиқларни минималлаштириш учун фуқаролик ва солиқ қонунчилигидаги ҳуқуқлардан фойдаланади (Богданова, 2013).

#### **Тадқиқот методологияси.**

Мақолани ёзишда индукцион йўналиш танлаган бўлиб, илмий билишнинг диалектик, таҳлил, мантиқийлик ва тарихийлик каби усуллар орқали муаммони очиб беришга ҳаракат қилинган. Тадқиқот муаммоси турли саноат компаниялари бизнес жараёнлари ва солиқ хавфларини чуқур тушуниш корхоналарда мавжуд умумий ҳолатларни кузатиш орқали қўйилган.

#### **Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.**

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 20 ноябрдаги “Солиқ маъмуриятчилигини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 736-сон қарори қарори тасдиқланган (Кодекс, 2020). Мазкур қарор Солиқ кодексига мувофиқ солиқ тўловчилар билан ўзаро ҳамкорликнинг замонавий рақамли шаклини жорий этиш, солиқлар ва йиғимларни ундиришда (тўлашда) солиқ органи ва банк тизими ўртасида электрон маълумот алмашинувини такомиллаштириш ҳамда назорат-касса машиналари ва виртуал касса тизими қўлланилишини янада такомиллаштириш, шунингдек, давлат божи ва бошқа йиғимларни ундиришнинг ягона тартибини белгилаш мақсадида қабул қилинган.

Солиқ мониторингини ўтказиш тўғрисида қарор қабул қилгунга қадар солиқ органи томонидан солиқ мониторингини ўтказиш тўғрисида аризада солиқ тўловчи томонидан кўрсатилган маълумотларнинг ва ҳужжатларнинг (ахборотнинг) тўлиқлиги баҳолаб чиқилади. Солиқ мониторингини ўтказиш ёки ўтказишни рад этиш тўғрисида қарор ариза берилган йилнинг 1 ноябрига қадар мувофиқ шаклларда қабул қилинади.

#### **Солиқ мониторингини афзалликлари**

- ўз хоҳишига кўра иштирок этиш;
- солиқ органлари билан автоматлаштирилган ҳамкорлик;
- ДСХО солиқ солишнинг жорий масалаларини ҳал қилишда ҳар томонлама кўмак кўрсатади;
- чалкашлик бартараф этилди;
- солиқ тўловчида хотиржамлик бўлади;
- солиқ органлари билан очиқ мулоқот ва асослантирилган фикрни олиш;
- амалга оширилган ва режалаштирилган битимлар бўйича асослантирилган фикрини сўраб олиш имконияти;
- назорат тадбирлари ҳажми ва тасдиқланган дастлабки ҳужжатлар сонининг қисқариши;

Солиқ мониторингини ўтказиш элементлари<sup>87</sup>

Асосий элементлар	Вазифалар
1.Солиқ мониторинги концепцияси	Лойиҳанинг аниқ мақсадлари, вазифалари ва натижалари
2.Солиқ органлари ва СМ иштирокчилари учун КРІ	Лойиҳа динамикасининг аниқ ўлчов кўрсаткичлари
3.Хавфга йўналтирилган ёндашувни ривожлантириш	Хавфли позицияларни ўзаро ошкор қилиш, охиригача ишлаб чиқиш ва келишишнинг аниқ қоидалари ҳамда хавф-хатарсиз ҳудудларни текширувлардан чиқариб ташлаш
4.Назорат жараёнини мақбуллаштириш	Солиқ тўловчининг ИНТ сени ҳисобга олган ҳолда текшириш дастурини назорат қилиш ва тузатиш тамойиллари ва СМ доирасида хавфга асосланган ёндашув
5.Дастлабки изоҳлар институтини ривожлантириш	Солиқ позицияларини келишишнинг ягона тартиби ва солиқ базасини ҳисоблаш тамойилларини тартибга солиш
6.Маълумотларни очиқлаш талаби	Солиқ мониторинги доирасида текшириш учун зарур ва етарли ахборотни аниқлаш учун ёндашувни тартибга солиш
7.Ахборот ҳамкорлиги ва назоратини автоматлаштириш талаби	Солиқ тўловчиларнинг харажатларини назорат қилиш ва мақбуллаштириш эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда автоматлаштириш учун мослашувчан талаблар
8.ИНТ талаблари	СМ доирасида текширувни соддалаштириш ва харажатларни камайтириш учун ИНТ маълумотларини очиқлаш ва улардан фойдаланиш

- солиқ органлари фаолияти шаффофлиги;
- малакали хизмат кўрсатилади;
- солиқ органлари билан онлайн режимда муаммоларни тартибга солиш имконияти мавжудлиги сабабли, таваккалчиликларнинг олдини олиш;
- солиққа тортишнинг мураккаб масалалари бўйича ноаниқликлар ва номувофиқликларни бартараф этиш;
- штраф ва пеняларни йўқлиги;
- солиқ текширувлари ўтказилишидан халос бўлиш;
- солиқ тўловчи учун бу уларнинг қонунга бўйсунганини ва ҳалоллигини исботлаш учун имкониятдир;
- ҚҚСнинг ўрнини қоплашнинг тезлаштиради.

## Солиқ монитрингини ўтказиш жараёни:

1. Реал вақт режимида солиқ тўловчининг операциялари ва ҳужжатларини масофадан туриб кузатиб бориш;

2. Солиқлар ва йиғимлар бўйича ҳисоб-китобларнинг синтетик ва аналитик ҳисобини юритиш тартибини таҳлил қилиш;

3. Ҳар бир операциянинг ҳужжатли тасдиғини текшириш;

4. Солиқ базаси солиқ тўғрисидаги қонунчилик ҳужжатлари нормаларига мувофиқ тўғри тўғри шаклланишини назорат қилиш;

5. Солиқ мажбуриятларни бажарилиши назорат қилиш;

6. Солиқ имтиёзларидан фойдаланишнинг асосланганлигини назорат қилиш;

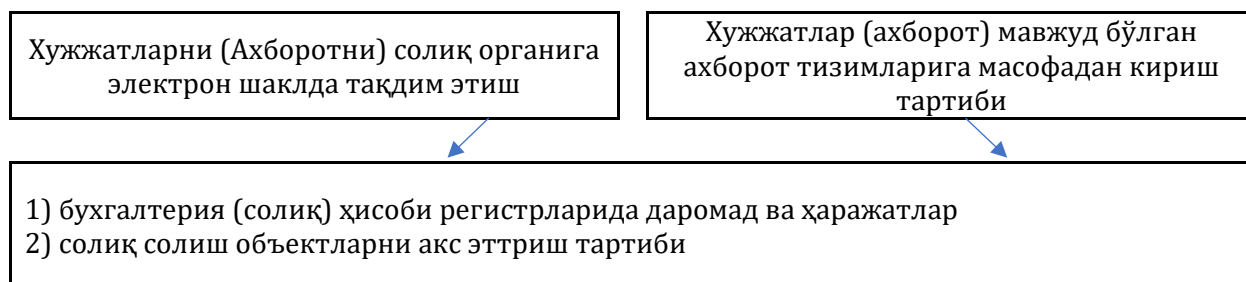
1-расм. Ўзбекистонда солиқ монитрингини ўтказиш жараёни чизмаси<sup>88</sup>

<sup>87</sup> Солиқ қўмитаси маълумотлари асосида муалиф томонидан тузилган

<sup>88</sup> Солиқ қўмитаси маълумотлари асосида муалиф томонидан тузилган

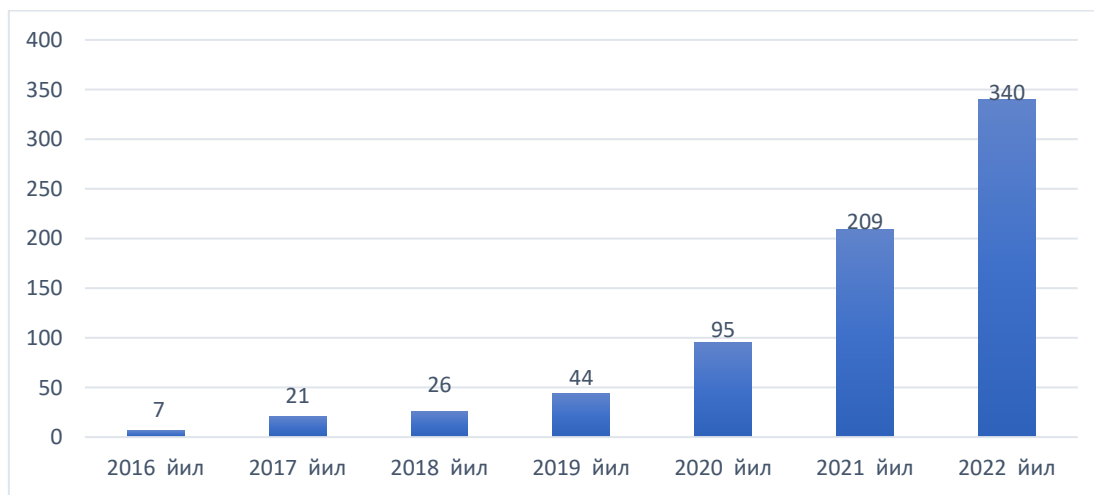
Талаб қилиб олинган ҳужжатлар (ахборот) ва тушунтиришлар солиқ органига солиқ тўловчи томонидан шахсан ёки унинг вакили орқали, буюртма хат билан почта орқали, телекоммуникация каналлари, солиқ тўловчининг шахсий кабинети орқали электрон шаклда юборилиши мумкин

Ахборотга доир ҳамкорлик регламенти<sup>89</sup>



- Жамиятда ўтказилган камерал ва солиқ аудити текширувларида аниқланган солиқ оид қонун бузилиш ҳолатлари ўрганиб чиқилди
- Солиқ мониторинги бошланишида йил бошига счётлардаги қолдиқлар тўғрисида маълумотлар олинди
- Тақдим этилган ҚҚС ва фойда солиғи ҳисоботлари юзасидан “1С” ДТ маълумотлари ўрганиб чиқилди
- Жамиятнинг материаллар ҳисоботи (материал.отчет) ва банк айланмалари тўғрисидаги маълумотлар ўрганилди
- Шартнома шартларига асосан сийлов сифатида берилган дори воситалари қиймати таннархни камайтирилганлиги ўрганилди.

2-расм. “Novotek” МЧЖда ўтказилаётган солиқ мониторингида амалга оширилган ишлар<sup>90</sup>



3-расм. Россия Федерациясида ўтказилган солиқ мониторинг тенденцияси<sup>91</sup>

Мазкур расмда келтирилган таҳлилларга кўра Россия давлатида 2016 йилда бор йўғи 7 та мониторинг ўтказилган бўлса 2019 йилда бу кўрсаткич 44 тани 2021 йилда эса 209 тани 2022 йида 340 тани ташкил этганлигини кўришимиз мумкин бўлади.

Мамлакатимизда яна бир солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилиш тури бўлган контрагентларни текшириш ёки бизнес шериклари ва ҳамкасбларининг ишончилиги ва

<sup>89</sup> Солиқ қўмитаси маълумотлари асосида муалиф томонидан тузилган

<sup>90</sup> Корхона маълумотлари асосида муалиф томонидан тузилган

<sup>91</sup> Россия Федерацияси Федерал солиқ хизмати статистикаси

қонунийлигини текшириш амалиёти узоқ вақтдан бери мавжуд. Бироқ, контрагентларни текширишнинг ўзига хос усуллари ва тартиблари вақт ўтиши билан ўзгарувчан бизнес муҳитига жавоб сифатида ва фирибгарлик, пул ювиш, солиқ тўлашдан бўйин товлаш ва бошқа ноқонуний амалиётлар билан боғлиқ хавфларни юмшатиш зарурати сифатида ривожланди. Контрагентларни текшириш амалиётининг ривожланиши ва расмийлаштирилиши турли мамлакатлар ва юрисдикцияларда кузатилиши мумкин, бу жараёни тартибга солувчи турли ҳуқуқий ва меъёрий базалар мавжуд. Амалиёт биринчи марта қачон пайдо бўлганининг аниқ вақт жадвалини аниқлаш қийин, чунки у муайян эҳтиёжлар ва шароитларга жавобан вақт ўтиши билан аста-секин ривожланиб келмоқда.

Ўзбекистонда контрагентларни текшириш амалиёти солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилишда муҳим ўрин тутди. Солиқ органлари, хусусан, Солиқ қўмитаси солиқ тўловчиларнинг хўжалик ҳамкорлари ва ҳамкорларининг ишончлилиги ва қонунийлигини ҳар томонлама текшириш ва текшириш учун масъул ҳисобланади. Амалиётда солиқ тўловчилар томонидан тақдим этилган маълумотларнинг тўғрилигини таъминлаш, юзага келиши мумкин бўлган хавфларни аниқлаш, солиқ тўлашдан бўйин товлаш ва бошқа молиявий ҳуқуқбузарлик ҳолатларини аниқлашга қаратилган турли тартибларни ўз ичига олади. Ўзбекистонда контрагентларни текшириш амалиётининг асосий жиҳатларига қуйидагилар киради:

Солиқ органлари контрагентларнинг ҳуқуқий асосда фаолият юритаётган қонуний шахс эканлигига ишонч ҳосил қилиш учун уларнинг рўйхатга олиниши ва ҳуқуқий ҳолатини текширади.

Контрагентларнинг молиявий ҳисоботлари ва молиявий кўрсаткичлари уларнинг молиявий ҳолатини баҳолаш, ҳар қандай номувофиқликларни аниқлаш ва солиққа риоя қилмаслик хавфини баҳолаш учун таҳлил қилинади.

Солиқ органлари томонидан солиқ тўловчилар ва уларнинг ҳамкасблари ўртасидаги операцияларни солиққа тортиш мақсадида тақдим этилган маълумотларнинг тўғрилиги ва тўлиқлигини текшириш учун текширади.

Солиқ органлари контрагентлар билан боғлиқ қўшимча маълумотларни тўплаш ва ўзаро текшириш учун Адлия вазирлиги ва Божхона қўмитаси каби бошқа тегишли давлат органлари билан ҳамкорлик қилиб келмоқда. Бундан ташқари, Ўзбекистонда контрагентларни текшириш амалиёти кўпинча хавф-хатарга асосланган ёндашувга амал қилади, бунда асосий эътибор юқори хавфли секторлар ёки транзакцияларга, шунингдек, қоидабузарлик тарихи бўлган шахсларга қаратилади.

Бугунги кунда мазкур йўналишларда қилинаётган ишларни кўриб чиқсак. Харажатларни сунъий равишда ошириб доимий зарар билан фаолият юритиш бўйича таҳлил қилинганда 2021 йилда 42507,0 млрд.сўм айланма амалга оширган 14699та корхоналар солиқ ҳисоботларида 7471,4млрд сўм зарар кўрсатган. Жумладан, 2260 та қурилиш корхоналари томонидан 10686,0 млрд.сўмлик товар айланмасини амалга оширган бўлсада, солиқ ҳисоботларида 3138 млрд.сўм зарар кўрсатган. Мисол учун: “Umid building” МЧЖ 8,4 млрд.сўмлик товар айланма амалга ошириб, солиқ органларига тақдим этган солиқ ҳисоботларида 43,4млрд.сўмлик зарар кўрсатган. Буни ечими сифатида ушбу корхоналар фаолияти солиқ органларининг доимий назоратига олиниб, амалга оширилган ишлар, жумладан сунъий равишда зарар билан фаолият юритиш ҳолатлари бўйича ОАВ да ахборот бериб бориш. Давлат харидлари жараёнида иштирокчиларни баҳолашда инобатга олиш ҳамда банк кредитларини ажратилишида текшириш зарурдир. Соҳа бўйича ўртача солиқ юки ва рентабеллик даражаси кўрсаткичларини ҳисоблаб чиқиш ва қўмитанинг расмий сайтида эълон қилиб бориш. Бунда, солиқ юки ва рентабеллик даражаси кўрсаткичлари соҳа учун ҳисоблаб чиқилган ўртача кўрсаткичлардан кескин фарқ қилган тадбиркорлик субъектларига солиқ назорати тадбирларини тайинлаш лозим бўлади. Уй-жойлар реализациясини кўрсатмаслик, ёки ҳақиқий нархини пасайтирган холда реализациясини ҳисоботларда экс эттириш. Жорий йил якуни бўйича ўтказилган таҳлилларда 147та қурилиш корхонаси томонидан 1 138та объект бозор нархидан паст нархда реализация қилинганлиги натижасида давлат бюджетига 71,0 млрд.сўм солиқлар ҳисобланмасдан қолган. Юридик шахслар томонидан уй-жойлар бўйича инвестиция ва олди сотди шартномаларини фақатгина электрон шаклда тузиш ва солиқ органларида рўйхатдан ўтказиш тартибини жорий этиш, бунда:

- сотиб олувчининг нақд пул ва пул кўчириш шаклидаги тўлови, ҳамда қурилиш моллари кўринишидаги кирими бўйича сотувчининг кирим хужжати мазкур шартномага бириктирилиши/интеграция қилиниши шарт;

- нотариус идоралари олди-сотди операцияларни фақатгина электрон шартномалар асосида расмийлаштиради ҳамда кирим қилинган пул ва товарлар қиймати йиғиндиси шартнома қиймати ҳисобланади.

Бундан ташқари, солиқ базасини кейинги даврларга ўтказиш орқали солиқларни ўз вақтида тўламаслик ҳолатлари тез тез учрамоқда. Юқоридагилардан келиб чиқиб қўйдаги хулосага келсак бўлади. Текширувчи мансабдор шахслар томонидан, солиқ тўловчининг рўйхатдан ўтган манзилда ҳақиқатда мавжуд ёки мавжуд эмаслиги, унинг омборлари, кирим қилинган товарларининг ҳақиқатда мавжудлиги, мол-мулки ва ишчи ходимларининг мавжудлиги юзасидан текширувлар ўтказилиши лозим.

Текширув натижасида аниқланган қўйдаги ҳолатлар сотувчи ва харидор ўртасида кўзбўямачилик учун тузилган битимни ҳақиқий эмаслигини кўрсат, хусусан:

- битим мажбуриятини бажариш учун товарлар (хизматлар) етказиб берувчи корхонанинг кўрсатилган манзилда жойлашмаганлиги, омборнинг ва товарларни сақлаш учун ёки хизматлар кўрсатиш учун муайян объектнинг мавжуд эмаслиги;

- ташкилотда тегишли иқтисодий фаолият натижаларига эришиш учун зарур шарт-шароитлар мавжуд эмаслиги (ётказиб бериш ходимлари, асосий воситалар, ишлаб чиқариш фондлари, транспорт воситалари, мажбурий рухсатномалар, лицензиялар ва бошқалар);

Солиқ назоратининг кейинги босқичларида етказиб берувчининг контрагентларида (харидорда) камерал солиқ текшируви ёки солиқ аудитини ўтказиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Бунда, сотувчига нисбатан ўтказилган сайёр солиқ текшируви фактлари унинг контрагентини текшириш жараёнида битимларни қалбаки деб баҳолашда асос бўлиб ҳисобланади.

Россия давлатида солиқ тўловчилар фаолиятини назорат қилишда контрагентларни текшириш амалиёти Федерал Солиқ Хизмати (ФТС) томонидан ташкил этилади ва тартибга солинади. Ушбу амалиётнинг мақсади солиққа риоя этилишини таъминлаш, солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олиш ва солиқ тўловчилар фаолиятини самарали назорат қилишдан иборат. Солиқ тўловчилар солиқ органларидан ягона солиқ тўловчи идентификация рақамини (ИНН) олишлари шарт. Ушбу идентификация рақами солиқ тўловчилар ва уларнинг контрагентлари фаолиятини кузатиш ва мониторинг қилишда ёрдам беради. Солиқ тўловчилар солиқ органларида рўйхатдан ўтишлари ва ўз фаолияти тўғрисида аниқ ва долзарб маълумотларни, шу жумладан контрагентлари тўғрисидаги маълумотларни тақдим этишлари шарт. Шунингдек, улар ўзларининг контрагентлари билан тузилган битимлар тафсилотларини ўз ичига олган мунтазам солиқ ҳисоботларини тақдим этишлари шарт. Солиқ органлари яқинроқ текшириш учун юқори хавфга эга бўлган солиқ тўловчилар ва контрагентларни аниқлаш учун рискга асосланган ёндашувдан фойдаланадилар. Солиқ тўловчи ёки контрагент билан боғлиқ хавф даражасини баҳолашда транзакциялар ҳажми, саноат сектори, аввалги мувофиқлик тарихи ва молиявий кўрсаткичлар каби омиллар ҳисобга олинади.

### **Хулоса ва таклифлар.**

Тўғри солиққа тортиш адолатли ва барқарор солиқ тизими учун жуда муҳимдир. Солиқларни ундириш самарадорлиги ва самарадорлигини ошириш учун солиққа тортиш тартибини доимий равишда такомиллаштириш муҳим аҳамиятга эга. Бу хатоларни камайтириш, қоғозбозликни камайтириш, солиқ тўловчиларга солиқ мажбуриятларини бажаришда қулай ва самарали йўл очиш имконини беради. Бундан ташқари, махсус ишонч телефонлари ёки онлайн қўллаб-қувватлаш платформаларини ташкил этиш солиқ тўловчиларга солиқ масалалари бўйича ёрдам ва тушунтиришлар олиш имконини беради. Юқори хавфли ҳудудларга эътибор қаратиш ва мақсадли ижро чораларини амалга ошириш орқали солиқ органлари қонунбузарликларнинг олдини олиши ва барча солиқ тўловчилар учун тенг шароит яратиши мумкин.

**Адабиётлар/Литература/Reference:**

Guide (2006) Risk management guide for tax administrations. Fiscalis risk analysis project group (financial code: fpg/11) version 1.02 European Commission's Taxation and Customs Union Directorate General. (February).

Kristina F.B. (2004) *The Informal Economy march*. Шведский Международный агентство сотрудничества развития SE-105 25 Стокгольма Швеция.

Богданова А.Е. (2013) Совершенствование управления налоговыми рисками, обеспечивающего экономический рост предприятия. / А.Е.Богданова. // Науч. тр. Вольного экон. общ-ва России. 2013. Т. 172. С. 417-426.

Кодекс (2020) *Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси*- Тошкент: Гафур Ғулом нашриёт уйи 2020.- 640 б.

Кофлер Л.И., Каширина Ю.П. (2017) *Налоговые проверки: виды, порядок проведения и оформления результатов*. Территория науки. № 1.

Курбанов З.Н., Гаффоров Ш.Н. (2020) “Солиқ назоратини ташкил қилишнинг назарий масалалари”. “Логистика ва иқтисодиёт” илмий электрон журнали, №2-сон, 71 бет.

Логинава И.О. (2006) *Оценка рисков промышленных предприятий: методический подход*: автореф. дис. канд. экон. наук / И. О. Логинава. Новосибирск: Изд-во Новосиб. гос. техн. ун-та., 22 с.

Нормурзаев У.Х. *Иқтисодиётни тартибга солишда солиқ имтиёзларининг аҳамияти ва бюджет даромадларини шакллантиришдаги роли*//*Экономика и финансы (Узбекистан)*. 2014. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/i-tisodiyotni-tartibga-solishda-soli-imtiyozlarininig-ahamiyati-va-byudzhnet-daromadlarini-shakllantirishdagi-rol>

Нормурзаев Умид Холмурзаевич (2020) *Солиқ имтиёзлари орқали иқтисодиёт тармоқлари ҳамда соҳаларида тизимли таркибий ислохотларни қўллаб-қувватлаш сиёсати* // *Экономика и финансы (Узбекистан)*. №4 (136). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/soli-imtiyozlari-or-ali-i-tisodiyot-tarmo-lari-amda-so-alarida-tizimli-tarkibiy-islo-otlarni-llab-uvvatlash-siyosati>.

Нормурзаев, У. (2021). *Тадбиркорларни қўллаб-қувватлашда солиқ имтиёзларини бериш орқали самарали усуллардан фойдаланиш йўллари*. *Economics and education*, (3), 91-95.

Нормурзаев, У. (2022). *Хукуматимиз томонидан солиқ маъмурчилиги бўйича 2018-2022 йилларда амалга оширилган солиқ ислохотлари натижалари*. *Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар*, 10(5), 325-330.

Нормурзаев, У. (2023). *Солиқ имтиёзлари бериш тартибини такомиллаштириш масалалари*. *Economics and education*, 24(1), 334-339.

Нормурзаев, У. (2023). *Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси доирасида молия бозорининг долзарб муаммолари тадбиркорликни тенг рақобат шароитларини яратиш ҳамда яширин иқтисодиёт улушини қисқартириш йўллари*. *Приоритетные направления, современные тенденции и перспективы развития финансового рынка*, 88-89.

Нормурзаев, У. Х. (2021). *2021 йилдаги солиқ маъмурчилиги ҳамда солиқ кодексига киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар юзасидан*. *Интернаука*, (6-2), 99-100.

Нормурзаев, У. Х. (2021). *Хукуматимиз томонидан берилаётган солиқ имтиёзларининг ҳисобини юритиш ва самарадорлигини таҳлил қилиш масалалари*. *Экономика и финансы (Узбекистан)*, (10 (146)), 47-56.

Покровский А.К. (2011) *Риск-менеджмент на предприятиях промышленности и транспорта: учеб. пособие* / А. К. Покровский. М.: Изд-во Кнорус., 160 с.

Шестакова Н.Н. (2018) *Налоговые проверки в системе налогового контроля. Социально-экономический и гуманитарный журнал Красноярского ГАУ*. №1.

Щекин Д.М. (2007) *Налоговые риски и тенденции развития налогового права*; Цыркунова Г.А., Мигунова М.И. *Налоговые риски: сущность и классификация*.